

RONITAIMED e. LIAANID

Ronitaimi vajatakse

- a) dekoratiivsel eesmärgil (eksponeeritakse mõnd ilusat taime või tema läbi ka objekti, millele ronitaim on paigutatud)
- b) funktsionaalsel eesmärgil (varjatakse, kaetakse või eraldatakse midagi)

Ronitaimede abil saavutatavat haljastust nimetatakse vertikaalhaljastuseks.

Haljastuses, sh. vertikaalhaljastuses on põhimõtteks, et inetute või laokil objektide või pindade varjamiseks ei ole õige kasutada silmatorkavaid taimi, kuna efekt, mis saavutatakse, on vastupidine soovitud. Seega sobivad rikkalikult õitsvad suursugused taimed pergolate kujundamiseks või ideaalsele (aga ka stiilsele!) taustale ning rohkelt ühetaolist rohelist massi andvad taimed robustemate pindade katmiseks. Ühtlasi tuleb jälgida taustpindade ja vertikaalhaljastuse vahelist proportsiooni ning taimede visuaalse mõju sobivust ning kooskõla haljastatava objektiga. Nii näiteks ei ole heaks proportsiooniks 50% taimi : 50% seina (seda nii horisontaal- kui vertikaalsuunas), parema tulemuse annab suhe 1/3 ja 2/3. Niisamuti ei ole õige paigutada paneelkorrusmajade seintele ronima nõrgakasvulisi õrnu ronitaimi. Küll aga võivad samad taimed mõnikord sobida rõdudele.

Kvaliteetsed ronitaimestikud on potistatud ning kinnitatud ronimistugedele ning etiketitud.

Valik ronitaimi:

Sugukond viinapuulised   - *Vitaceae*
Perekond metsviinapuu   - *Parthenocissus*

1) *Parthenocissus quinquefolia*   - harilik metsviinapuu

Tugevakasvuline, sõrmjate viietiste lihtlehtedega liaan, mis suudab ronida 15-20 (25) meetri kõrgusele ning on võimeline katma suuri pindasid. Seega on 5-6 korruselise paneelmaja sein võimalik katta metsviinapuuväätidega täies kõrguses. Taim on kiirekasvuline (juurdekasvuks kuni 3 m aastas). On varjutaluv, mistõttu võimalik kasutada ka hoonete põhjakülgedel, kuigi jääb seal mõnevõrra nõrgemaks. Hästi kasvab ka päikese käes. Sügisel värvub varakult tumepunaseks. Külmakindel ning vastupidav linnatingimustele. Puuduseks on, et annab sügiseti väga rikkalikult lehemassi, mille koristamine juurdunud alumiste väätide vahelt on küllaltki töömahukas. Istutustiheduseks on 1...2 tk/jm.

Liik paljuneb nii varakevadiste puitunud kui suviste haljaspistikutega.

2) *Vitis amurensis*   - amuuri viinapuu

Jagunematute, 3...5 hõlmaliste lihtlehtedega, kuni 10 meetri kõrgune liaan. Hapumaitsetelised marjad mustad, sinakasvalge kirmega, umbes 1 cm läbimõõduga ning söödavad. Talub kuni -40 kraadilist pakast. Valgusnõudlikum kui harilik metsviinapuu. On suhteliselt vähe levinud, kuid vääriks laiemat kasutamist. Paljuneb nii seemneliselt kui haljaspistikuist.

3) *Vitis vinifera* -harilik viinapuu

Harilik viinapuu ei kõlba meie tingimustes kasutamiseks haljastuses ning väärub siinkohal nimetamist ühelt poolt süstemaatilise kuuluvuse tõttu viinapuuliste sugukonna viinapuude perekonda ning teiselt poolt kui harrastusaednike oskusi ning pühendumust proovile panev marjakultuur. Harilik viinapuu tõuseb, olenevalt tugede kõrgusest, 10 ... 20 meetri kõrgusele. Esineb palju sorte, millest mitmed suudavad talvituda ka Eestis (kütteta kasvuhoonetes või kaetuna välistingimustes). Viinapuud on väga valgusnõudlikud, lubjalembesed ning suhteliselt põuakindlad. Tuntuim viinamarjakasvataja Eestis on J. Kivistik Räpinas, kelle käest on võimalik hankida ka paljundusmaterjali.

Sugukond kuslapuulised - *Caprifoliaceae*

Perekond kuslapuu - *Lonicera*

4) *Lonicera caprifolium* -lõhnav kuslapuu

Tõuseb mööda sõrestikku 3...5 meetri kõrgusele. Vastakud lehed on veidi sinaka varjundiga ning võrse tipuosas alusel kokku kasvanud, moodustades ümber võrse justkui "kraesid". Et õied asetsevad võrsete tipuosas ning väljuvad tegelikult alusel ringiks kokkukasvanud lehtede kaenlast, paiknevad ka õied tegelikkuses ringjalt ümber võrse. Hiljem paiknevad samamoodi ringjalt ümber võrse ka oranžid, umbes poolesentimeetrise läbimõõduga viljad. Seega võiks lõhnava kuslapuu äratundmise hõlbustamiseks kasutada tunnussõnu "kraed ja kaelakeed".

Lõhnava kuslapuu õied on tugevalt lõhnavad, valkjasroosad, sisaldades veidi ka kollast. Kuigi liik on poolvarjutaluv, õitseb ta paremini päikesepaistel. Õitsemine algab, olenevalt aastast mai lõpul ning kestab juunikuu keskpaigani. Liik on suhteliselt külmakindel, kuid kannatas näiteks 2002/03 talvel siiski tugevalt. Kiirekasvulise liigina aga taastub 1...2 aasta jooksul. Oma visuaalse tugevuse (loe: õrnuse, hapruse) poolest sobib pigem koduaeda kui suurelamute juurde. Paljuneb nii seemneliselt kui haljaspistikuist.

5) *Lonicera periclymenum* - väätiv kuslapuu

Väga sarnane eelmise liigiga. Eristamistunnuseks on, et ei moodusta "kraesid", lehed on palju lineaalsemad ning vähem sinised. Õied on kollakasvalged, väljastpoolt punased. Erinevalt lõhnavast kuslapuust õitseb suve teisel poolel, sageli kuni sügiseni välja, kuid õitsemine ei ole nii rikkalik, kui lõhnaval kuslapuul

Sugukond aktiniidialised -*Actinidiaceae*

Perekond aktiniidia -*Actinidia*

Perekonna tuntumateks esindajateks meil on südajas aktiniidia (*A. kolomikta*) ning teravalehine aktiniidia (*A. arguta*). Märkimist väärib, et aktiniidiade perekonda kuulub ka kõigile viljade kaudu hästi tuntud hiina aktiniidia (*A. chinensis*) ehk kiivi.

6) *Actinidia kolomikta* -südajas aktiniidia

Väga dekoratiivne, sõrestikel umbes 5 meetri kõrgusele tõusev, kesksuvel valge-roosa laiguliseks värvuvate lehtedega kahekojaline liaan (värvuvad valdavalt isastaimede lehed, mistõttu dekoratiivhaljastuses tuleks eelistada just neid). Südaja aktiniidia viljad on umbes väikese tammetõru suurusel, rohkelt seemneid sisaldavad, pikkadel rootsudel ripuvad, kiivimaitselised marjad. Et marju saada, peab emastaimedega lähestikku kasvama ka isastaim. Et taimede sugu oleks teada, tuleb aktiniidiidid paljundada vegetatiivselt, suviste haljaspistikutega.

Liik on poolvarju taluv, kuid paremini kasvab ning värvub päikeses. On suhteliselt külmakindel, kuid 2002/03 talvel esines kahjustusi. Võivad kahjustada ka kevadised hiliskülmad. Tugev hiliskülma kahjustus esines 2004. aasta kevadel. Noori aktiniidiidid võivad kahjustada ka kassid, kes närvivad nende juuri (analoogselt palderjanitaimedega).

Sugukond väändikulised - *Schizandraceae*

Perekond sidrunväändik -*Schizandra*

7) *Schizandra chinensis* -hiina sidrunväändik

Tagasihoidliku neutraalse välimusega, sõrestikel ja tugevel kuni 10 meetri kõrgusele tõusev liaan, mis on tuntud eelkõige oma toniseerivaid aineid ning vitamiine sisaldavate viljade poolest. Marjataolised oranžikaspunased viljad paiknevad pikkades, kuni 10 cm pikkustes tihedates kobarates. Kõige dekoratiivsem ongi sidrunväändik just viljade ning kollase sügisvärvuse perioodil. Suudab kasvada poolvarjus ning on Eestis kõikjal külmakindel. Oma olemuselt sobib eelkõige kodusse.

Sugukond kikkapuulised -*Celastraceae*

8) Perekond tselaster -*Celastrus*

Eestis on levinud (niivõrd-kuivõrd!) peamiselt 2 liiki: harilik ehk roniv tselaster (*C. scandens*) ning ümaralehine tselaster (*C. orbiculatus*).

Kuni 10 meetri kõrgusele tõusev vähehargnev liaan, mis keerdub vastupäeva oma tugevate ümber. Et tselastrite poolt tugevatele avaldatav surve (pigistus) on väga tugev,

võivad nad hukutada elusaid puid, mille ümber nad väänduvad. Seetõttu on tselastrid rahvasuus tuntud ka “puukägistaja” nime all. Tulenevalt eeltoodust on tselastrite kasutamine vertikaalhaljastuses võimalik üksnes seal, kus pole ohtu, et nad satuvad ronima kasvavate puude tüvedele. Küll aga on nad täiesti omal kohal tööstuslike objektide või piirete vertikaalhaljastuses, kus neid istutatakse sillutatud aladele tehisobjektide lähedusse. Hea näide on Helsingi Läänesadamas paikneva tollilao piirdeaed, mille tugipostid on varjatud tselastritega. Analoogete objektide haljastamiseks on tselaster piisavalt tagasihoidlik ning delikaatne ega põhjusta eriti suurt töömahtu lehemassi koristamisel sügiseti.

Tselastrite viljadeks on ereoranžid kuprad, mis on mürgised (NB! sugulus kikkapuuga!).

ELULÕNGAD

Koduaedade haljastuses enim kasutust leidvateks ronitaimedeks on elulõngad. Elulõngad kuuluvad tulikaliste sugukonda. Elulõngede perekond kannab ladina keeles nime *Clematis* ning sellesse kuulub umbes 240 liiki ning arvukalt sorte, mis erinevad omavahel õite värvuse ning suuruse ning paiknemise järgi kas eelmise või jooksva aasta võrsel. Enim levinud on Jackmanni ehk värdelulõng, mis on liikidevaheline hübriid ning millest on omakorda aretatud palju sorte. Sordielulõngade õied võivad olla isegi kuni 15 cm läbimõõduga. Huvipakkuv on fakt, et õielehed, mida oleme harjunud pidama kroonlehtedeks, on tegelikult tupplehed. Kroonlehed aga paiknevad õie keskosas ning kujutavad endast nõ. õiesüdamikku.

Elulõngad võib tinglikult jagada kolme gruppi:

I: Elulõngad, mis õitsevad elmise aasta võrsel mais-juunis. Neid tuleb tagasi lõigata kohe pärast õitsemist, et järgmiseks aastaks jõuaksid kasvada noored tugevad võrsed. Selle grupi elulõngad taluvad ka poolvarju, kuid paremini õitsevad päikese käes. Sellesse gruppi kuulub näiteks laialt levinud alpi elulõng, aga ka mitmeid teisi elulõngaliike.

9) *Clematis alpina* -alpi elulõng

Sõrestikel kuni 3 meetri kõrgusele tõusev, habras liaan. Õied (tupplehed) sinised kuni violetjad, läbimõõduga 3...6 sm, südamikuosas (kroonlehed) valged. Pärast õitsemist jäävad taime kaunistama siidjad seemnetupsud.

Liik on külmakindel ning võib talveks jääda üles sõrestikule. Huvitavaid tulemusi anab ka alpi elulõnga paigutamine mõne suurema puu tüvele.

II: Suureõielised, eelmise aasta võrsel, peamiselt juunis õitsvad hübriidsordid. Sellesse gruppi kuuluvad elulõngad võivad suve lõpupoole õitseda veel teist korda. Seetõttu ei ole õige neid tagasi lõigata, vaid painutada talveks maha ning katta. Et elulõngade väädid on väga rabedad ning murduvad kergesti, on mahapainutamine küllalt riskantne. Praktiliseks “nipiks” on siin mingi ümara, umbes poolemeetrisel läbimõõduga eseme (nt. puupakk) asetamine taime kõrvale ning järskude

murdamisnurkade vältimiseks painutada elulõngaväädid maha ümber selle. Seejärel katta. Sama võtet kasutatakse ka roni- ning tüvirooside talvitumise parandamiseks.

III: Elulõngad, mis õitsevad sama aasta võrsetel. Seetõttu jääb õitsemine suve II poolde ning võib kesta kuni sügiseni. Kirjeldatavasse gruppi kuulub nii liike kui sorte. Liikidest parim on tanguutia elulõng. Samasse gruppi kuulub ka Jackmanni elulõng ning hulgaliselt sorte. Selle grupi elulõngade majandamine on väga lihtne: taim lõigatakse sügisel tagasi 20 ... 40 cm peale ning kaetakse. Kevadel hakkavad kasvama noored võrsed, mis puhkevad õide samal suvel.

10) *Clematis tangutica* -tanguutia elulõng

Õied läbimõõduga kuni 10 cm, veidi kellukjad, kollased. Tõuseb kuni 3 meetri kõrgusele. Õitsemist alustab juulis ning võib õitseda augusti lõpuni. Dekoratiivsed on ka siidjad seemnetupsud.

11) *Clematis vitalba* -harilik elulõng

Kuni 10 meetri kõrgusele tõusev liaan. Õied tipmistes püstistes pööristes, 2 ... 3 cm läbimõõduga, kreemikasvalged. Õisi on väga rohkelt, õitseb juulist kuni külmadeni. Sobib nii kodu- kui tööstushaljastusse kui ka puutüvede katmiseks.

12) *Clematis viticella* -sinine elulõng

Kuni 5 meetri kõrgusele tõusev liaan. Õitseb juulis-augustis, õied 5...7 cm läbimõõdus, mitmes erinevas toonis sinised. Sobib seinte, müüride, sõrestike jm. katteks

13) *Clematis x jackmanii* -värdelulõng (mainitud ka eespool!)

Enimlevinud elulõngad kuuluvad just selle hübriidliigi sortide hulka. Neid majandatakse samuti nagu kõiki III gruppi kuuluvaid elulõngu.

Elulõngadel on väga sügavale ulatuv tugev narmasjuurestik, mistõttu istutamisel kaevatav istutusauk peab olema umbes 1 meetri sügavune ning vähemalt poolemeetrisel läbimõõduga ning seda isegi siis, kui istutatava taime juurestik on esialgu väike. Selleks, et elulõng saaks kiiresti kätte oma kasvuhoo, täidetakse istutusauk viljaka mullaga. Elulõngad ei talu kõrget põhjavett. Seetõttu on liigniisketel kasvukohtadel sügava istutusaugu kaevamine eriti suure tähtsusega, kuna siis on võimalik selle põhja paigutada piisava paksusega dreenažikiht. Ka ei talu elulõngad mullapinna liigset kuumenemist suvise palava päikese käes, kuigi muus mõttes õitsevad elulõngad hästi üksnes täisvalguses. Mullapinna kuumenemise vältimiseks on vaja maapind kas multšida või kasvatada elulõnga juurel padjandtaimi

MUID RONITAIMI

Vähem levinud ronitaimeliikideks on veel

- *Hydrangea petiolaris* -roniv hortensia (ei ole seni suudetud meil edukalt kasvatada; takistuseks eelkõige sobivate muldade puudumine, kuna vajab happelise reaktsiooniga, kuid seejuures kergelt ja viljakat mulda)

- *Hedera helix* -harilik luuderohi (külmaõrn ning kasutusel pigem toataimena; maapinda mööda roomavana on pidanud vastu saartel)
- *Aristolochia macrophylla* -suurelehine tobiväät (külmakindel ning väga huvitav liik, mis suudab tõusta kuni 10 meetri kõrgusele; õied on piibukujulised, millest ka nimi)
- *Humulus lupulus* -harilik humal
- Mitmesugused ronivad suvikud

Eraldi mainimist väärivad

- Roniroosid oma väga rikkalikus liigi- ning sordivalikus

Roniroosidega tutvutakse dendroloogia roose käsitlevas teemas.